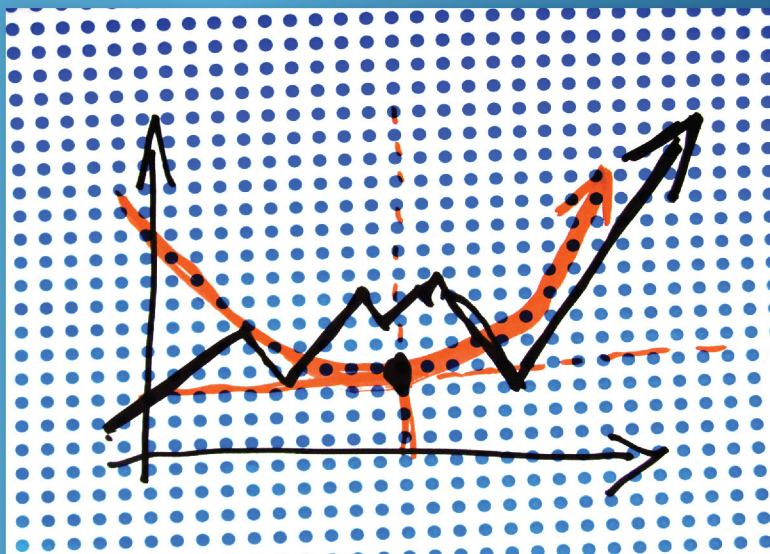

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК 2009 YEARBOOK

ГОДИНА 1

VOLUME 1

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2009
YEARBOOK

ГОДИНА 1

VOLUME I

UNIVERSITY "GOCE DELCEV" – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:
Проф д-р Ристо Фотов

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Ристо Фотов
Доц. д-р Круме Николовски
Проф. д-р Трајче Мицески
Проф. д-р Милан Илиески
Асист. м-р Борјан Ѓоргиев
Асист. м-р Стеван Габер

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D
Prof. Risto Fotov, Ph.D
Ass. Prof. Krume Nikolovski Ph.D
Prof. Trajce Miceski Ph.D
Prof. Milan Ilieski, Ph.D
Assist. Borjan Gorgiev, MSc
Assist. Stevan Gaber, MSc

Редакциски одбор

Проф. д-р Ристо Фотов
Доц. д-р Круме Николовски
Проф. д-р Трајче Мицески
Проф. д-р Милан Илиески

Editorial staff

Prof. Risto Fotov, Ph.D
Ass. Prof. Krume Nikolovski Ph.D
Prof. Trajce Miceski Ph.D
Prof. Milan Ilieski, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Трајче Мицески

Managing & Editor in chief

Prof. Trajce Miceski Ph.D

Јазично уредување

Даница Гаврилоска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Printing

„Vtori Avgust“ - Stip
Printing No 300

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Економски факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delceva University – Stip
Faculty of Economics
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Stip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА
CONTENT

Д-р Ристо Фотов	
Одржлив развој - императив на современиот свет	7
Д-р Ристо Фотов	
Анатомија на финансиската и економската криза во светот	18
Проф. д-р Трајче Мицески	
Очекуваното траење на животот во европските земји и нивната корелативна зависност со бруто-домашниот производ по жител	25
Проф. д-р Трајче Мицески	
Менаџмент филозофија на совршенство - лидерство со љубов	34
Проф. д-р Димитар Ефтимоски	
Видови претприемништво	44
Доц. д-р Круме Николоски	
Менаџмент на здравствено-информациски системи - од податоци, преку информации до знаење	52
Доц. д-р Круме Николоски	
Човечки ресурси во јавно-здравствениот систем - од адекватна работна сила до квалитетна здравствена заштита.....	68
Jollanda MEMAJ Assoc. Prof. Dr. Raimonda DUKA	
MPA Analysis of public expenditure on education in Albania	80
Evis Kushi, PhD 88	
Measuring asymmetric information in Albanian tourism	90
Трајко Мицески*, Петар Клетникоски**	
Заедничка аграрна политика на ЕУ	101
М-р Борјан Ѓоргиев	
Образованието и менаџментот на знаење - фактори за развој на човечките ресурси во економија базирана на знаење	109
М-р Златко Бежовски	
Матрица за е-бизнис настап на македонските компании и претприемачи	119

М-р Стеван Лазар Габер

Улогата на пактот за стабилност и раст во креирањето
на фискалната политика во Европската унија 132

Помлад асистент Марија Димитрије Гогова

Евидентни недостатоци во регулирањето на финансискиот сектор 143

К. Чабулева, Т. Мицески, Т. Јованов

Корелациона зависност меѓу живородени деца и склучени
бракови и живородени деца и разведени бракови во Р. Македонија 150

М-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Електронското банкарство - поим и ризици 162

М-р Дејан Методијески

На „Долгата опашка“ во функција на туризмот 172

М-р Илија Груевски

Политиката на девизниот курс во услови на фиксен режим
при неговото формирање 179

Помлад асистент Марија Димитрије Гогова

Општите психолошки фактори на однесување на потрошувачите 195

Асистент м-р Елизабета Митрева, Љубица Стефановска, дипл.маш.инж.

Примена на методите и техниките за бездефектно
производство во проектирањето на систем на квалитет и
оптимизација на деловните процеси 202

М-р Стеван Лазар Габер

Значајноста на фискалните правила за имплементација
на стабилна фискална политика 213

М-р Љупчо Давчев

Проценка и менаџирање на државен ризик 220

Т. Јованов¹, Т. Мицески², К. Чабулева³

Корелациона зависност меѓу природниот прираст на
населението и живородени деца и починати лица во Р. Македонија 230

М-р Илија Груевски

Начини на одбрана од каматното влијание кај банките и другите
финансиски институции 241

Stojan Kocев MSc	
SIX SIGMA and CMMI APPLICATIONS and SYNERGY	253
Душан Миланов - Центар за кариера и развој, м-р Борјан Ѓорѓиев	
Стилот на донесување на одлуки како карактеристика на личноста која дава понатамошни насоки за развој на човечките ресурси	267
Љубица Стефановска, м-р Елизабета Митрева	
Проектирање на систем на мотивација - нужност во остварување на стратегијата и целите на компаниите	279
Помлад асистент Емилија Митева	
Технолошки развој на малите и средните претпријатија во PM преку програми за соработка со странски партнери	288
Помлад асистент Дарко Лазаров	
Странски директни инвестиции во Централна и Источна Европа	298
Помлад асистент Емилија Митева	
Улогата на Светска банка во светската економија	309
Марија Манева, Центар за односи со јавноста при УГД	
Маркетинг менаџмент во високообразовните институции	321
Дипл. психолог Билјана Герасимова	
Влијанието на степенот на образование, висината на личниот доход и областа на работа врз начинот на однесување при купување ...	329

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Економски факултет - Штип

Проф. д-р Димитар Ефтимоски

ВИДОВИ ПРЕТПРИЕМНИШТВО

Abstract

This paper refers to theoretical aspects of entrepreneurship, actual to types of entrepreneurship. Basically we can say that there are two types of entrepreneurship; individual entrepreneurship, and entrepreneurship in enterprises i.e. intrapreneurship. Few other types of entrepreneurship derive from these two types, like: technological entrepreneurship, woman entrepreneurship, ethnic entrepreneurship, social entrepreneurship, and international entrepreneurship. Taking into account the fact that individual entrepreneurship is very often a subject to theoretical analysis in the domestic literature, in this paper we will hold our attention to other types of entrepreneurship.

Key words: *entrepreneurship, intrapreneurship, technological entrepreneurship, woman entrepreneurship, ethnic entrepreneurship, social entrepreneurship, international entrepreneurship*

Вовед

Претприемништвото претставува процес на откривање можности и преземање активности (ризик) за нивна реализација, со рационална употреба на ресурсите. Тоа најчесто се става во контекст со микро, малите и средните претпријатија, но треба да се има предвид дека може да се стави во контекст и со големите претпријатија - за што подоцна поопширно ќе стане збор.

Во основа, претприемништвото е предмет на анализа на три различни теоретски школи: неокласична економска школа, психолошка школа и социокултурна школа.

Неокласичната економска школа претприемништвото го врзува со ефикасното и ефективното искористување на производствените ресурси, што треба да резултира со остварување на максимален профит.

Психолошката школа претприемништвото го врзува со различните психолошки карактеристики на луѓето, како што се: способноста за иновирање, спремноста за преземање ризик, креативноста итн.

Социокултурната школа, пак, претприемништвото го врзува со социокултурните вредности на општеството. Според оваа школа, за надградба на социокултурните вредности на општеството е потребна економска активност, која, покрај другото, подразбира и користење општествени ресурси.

Во однос на видовите претприемништво, може да се рече дека, во основа, постојат два вида претприемништво:

1. индивидуално претприемништво (*entrepreneurship*) и
2. претприемништво во претпријатие кое постои (*intrapreneurship*).

Индивидуалното претприемништво се базира на личните карактеристики на поединецот, односно на неговите знаења, вештини и способности. Кога зборуваме за претприемништво, најчесто мислиме на овој вид претприемништво.

Претприемништвото во претпријатие кое постои (*intrapreneurship*) во економската литература често се среќава и под поимите внатрешно, односно корпоративно претприемништво. Овој вид претприемништво е главна врзан со големите претпријатија, но не е исклучена можноста за негова појава и во малите и средните претпријатија.

Современата претприемничка теорија посебно внимание им придава и на неколкуте други видови претприемништво кои, главно, произлегуваат од претходно споменатите два вида. Тука пред сè се мисли на: технолошкото, етничкото, женското, општественото и меѓународното претприемништво.

Со оглед на значителниот третман на индивидуалното претприемништво во домашната литература, нашето внимание ќе го задржиме на останатите видови претприемништво: претприемништвото во претпријатие кое постои, технолошкото претприемништво, етничкото претприемништво, женското претприемништво, општественото претприемништво и меѓународното претприемништво.

Претприемништво во претпријатие кое постои (*intrapreneurship*)

Причина за појавата на овој вид претприемништво е растот на претпријатијата, кои од мали и средни прераснуваат во големи претпријатија (корпорации). Притоа, треба да се има предвид дека растот на претпријатијата е резултат на нивната успешност во создавањето и искористувањето на можностите. Но, чести се примерите кога со растот, заради големиот обем на работа и растечката администрација (бирократија), претпријатието го губи својот претприемнички дух. Иновациите се сè поретки, ризикот намален, а претпријатието станува инертно (бавно) во преземањето на промените поврзани со комбинацијата, рекомбинацијата и замената на факторите на производство. За да може да одговори на новите предизвици на пазарот, ваквото претпријатие мора

да се трансформира. Еден од начините за трансформација е развојот на претприемништвото внатре во претпријатието. На тој начин, тоа има за цел во своето работење да ги задржи силните страни карактеристични за малите и средните претпријатија, како што се: креативноста, иновативноста, брзата реакција на промените на пазарот и слично, и на нив да им ги придобие силните страни од своето работење како големо претпријатие, како што се: моќта на пазарот (поголемата конкурентна способност) и големите финансиски и други ресурси.

Според тоа, јасно е дека терминот *intrapreneurship* (претприемништво во претпријатие кое постои) главно е врзан со големите претпријатија (корпорациите), од каде често во литературата може да се сретне и под поимот **корпоративно претприемништво**. Но, не е исклучена можноста овој вид претприемништво да се јави и во мали и средни претпријатија, како резултат на претприемничките способности и активности на вработените¹. Конечно, бидејќи станува збор за претприемништво кое се јавува внатре во постојното претпријатие, овој вид претприемништво се среќава и под поимот **внатрешно претприемништво**.

Технолошко претприемништво (претприемништво во високотехнолошки претпријатија)

Новите технологии ја наметнаа потребата од појава на еден специфичен вид претприемништво - технолошко претприемништво (претприемништво во високотехнолошки претпријатија). Причина за појавата на овој вид претприемништво, во основа, лежи во т.н. *структурни промени во економијата*, односно во напредокот на технологијата. Новите технологии претставуваат можност за развој на технолошкото претприемништво, од најмалку три причини. *Прво*, заради нивната голема финансиска моќ, големите претпријатија најчесто први стигнуваат до новите технологии. Со цел да ги намалат своите производни трошоци честопати за нив е поисплатливо делови од нивните производи да ги произведуваат други, обично мали претпријатија, што практично претставува можност за развој на технолошко претприемништво. *Второ*, големите претпријатија со цел да ја задржат водечката позиција на пазарот, или пак да останат во чекор со конкуренцијата, честопати самите ги создаваат новите технологии, во сопствени научноистражувачки и развојни центри. Бидејќи станува збор за создавање на високи технологии, произлегува дека големите претпријатија го стимулираат развојот на

¹ Carter S., and Jones - Evans D. (2000): Enterprise and Small Business, Prentice Hall, p. 244.

технолошкото претприемништво или поточно речено - развојот на технолошкото претприемништво во претпријатијата кои постојат. Трето, новите технологии, односно технолошкото претприемништво, може да потекне и од индивидуалните претприемачи, односно од малите и средните претпријатија, што заради ограниченоста на ресурсите со кои располагаат е поредок случај.

Треба да се има предвид дека во земјоделскиот и индустрискиот сектор новите технологии напредуваат многу побрзо отколку во услужниот сектор, што значи дека технолошкото претприемништво е позастапено во овие два сектора. Тоа е така заради фактот што во услужниот сектор повеќето од услугите кои ги произведуваат претпријатијата не можат да се заменат со машини, односно со нови технологии, па оттука технолошкото претприемништво е помалку застапено во услужниот сектор².

Етничко претприемништво

Во поново време, значителен дел од истражувањата во областа на претприемништвото се однесуваат на еден посебен вид претприемништво, во претприемничката литература познат како - етничко претприемништво. Потребата за проучување на овој вид претприемништво е особено значајна за земјите кои имаат голем прилив на имигранти, што обично резултира со: 1) растечки број на бизниси кои ги отвораат претставниците на различни етнички групи и 2) различно однесување на различните етнички групи, кога се во прашање бизнис можностите кои им стојат на располагање.

Може да се рече дека постојат четири основни пристапи кои го третираат проблемот на етничкото претприемништво. Тие се: културниот пристап, структурниот пристап, пристапот на етничка енклава и ситуациониот пристап³.

Културниот пристап, како основа за развој на етничкото претприемништво ги зема културните ресурси, односно културните предиспозиции (карактеристики) на етничките групи. Покрај тоа, овој пристап верува и дека чувството на странци кое имигрантите од

² Со цел развој на претприемништвото во високотехнолошките претпријатија, чест е случајот државата да отвора т.н. бизнис инкубатори, каде на претприемачите им се овозможуваат потребни услови за работа, како: простор, сметководствени, правни и финансиски услуги, консалтинг итн. Во зависност од намената, постојат повеќе видови на инкубатори кои се значајни за развојот на технолошкото претприемништво. Такви се: научните паркови, бизнис и иновативните центри, технолошките центри и други.

³ Waldinger, R., and Bozorgmehr, M. (1996): *Ethnic Los Angeles*. New York: Sage.

различните етнички групи го имаат во земјата-домаќин, ја засилува нивната солидарност и меѓусебна соработка во бизнисот.

Структурниот пристап основата за развој на етничкото претприемништво ја подразбира како еден вид одговор на имигрантите (етничките групи) насочен кон земјата-домаќин, заради нивното исклучување од општествените текови.

Пристапот на етничка енклава, пак, тргнува од тоа дека видот на бизнисите отворени од страна на првите (старите) имигранти припадници на некоја етничка група, во голема мера ги определува економските можности и позиции на идните (новите) имигранти од истата етничка група.

Конечно, ситуациониот пристап во однос на развојот на етничкото претприемништво ја нагласува врската меѓу видот на бизнис можноста од една и економските и културните ресурси на етничките групи, од друга страна.

Женско претприемништво

Постои битна разлика меѓу женското и машкото претприемништво. Истражувањата во оваа област покажуваат дека жените и мажите отвораат бизниси во различни сектори на економијата, развиваат различни производи, имаат различни цели и различна структура на бизнисот. Постојат многу причини за тоа, но како најзначајни можат да се издвојат: технолошкиот развој, економските фактори, демографските фактори и други фактори⁴.

Технолошки развој

Новите технологии овозможуваат развој на нови производи и креираат можности за отворање нови бизниси. Во исто време, современите информациски и комуникациски технологии (Интернетот) ги намалуваат трошоците во работењето на претпријатијата. Истражувањата покажуваат дека женските претприемачи многу поретко се решаваат да водат бизниси во високотехнолошките сектори.

Економски фактори

Во економските фактори кои имаат силно влијание врз развојот на женското претприемништво влегуваат: економскиот развој,

⁴ Verhuel, I., et. al. (2005): *Explaining Female and Male Entrepreneurship at the Country Level*, Discussion Paper on Entrepreneurship, Growth and Public Policy, Max Planck Institute of Economics, p.3.

невработеноста, нивото на развој на услужниот сектор, нивото на сивата економија, економската транзиција, учеството на жените во вкупната работна сила и други. Заради поголемата важност, во продолжение ќе се задржиме на првите три споменати економски фактори:

- Врската меѓу економскиот развој и женското претприемништво може да се третира двострано. Од една страна, економскиот развој води до пораст на платите на работниците (жените), што ја намалува нивната заинтересираност за отворање на сопствени бизниси. Од друга страна пак, економскиот развој води до развој на услужниот сектор, каде жените се чувствуваат посигурни во водењето сопствен бизнис.
- Големата невработеност во економијата од една страна влијае врз намалувањето на женското претприемништво (високата невработеност е карактеристична за неразвиените економии кои не нудат можности за отворање нови бизниси), а од друга страна влијае поттикнувачки врз невработените жени да размислуваат за отворање сопствен бизнис.
- Добро развиениот услужен сектор во економијата позитивно влијае врз развојот на женското претприемништво. Како што претходно истакнавме, услужниот сектор не се одликува со високи технологии, а женските претприемачи многу поретко се решаваат да водат бизнис во високотехнолошките сектори. Оттука, колку повеќе се развива услужниот сектор, толку побрзо расте бројот на жени претприемачи во економијата.

Демографски фактори

Во демографските фактори кои влијаат врз развојот на женското претприемништво влегуваат: фамилијарниот статус на жената, староста, нејзиното образование, етничката припадност и други⁵.

Фамилијарниот статус е еден од најзначајните фактори кои влијаат врз женското претприемништво. Мажените жени и жените мајки имаат значително помали можности за отворање сопствен бизнис.

Други фактори

Во други фактори кои влијаат врз развојот на женското претприемништво влегуваат: претходното искуство на жената во однос на водењето сопствен бизнис, нерамноправниот статус на жените во

⁵ Grilo, I., and Thurik A. (2005): Entrepreneurial Engagement Levels in EU, International Journal of Entrepreneurship Education.

однос на мажите кога се во прашање можностите за добивање кредити за започнување сопствен бизнис од страна на банките, недостаток на знаења од областа на менаџментот итн.

Општествено претприемништво

За разлика од останатите видови претприемништво, кои главно се насочени кон остварување на економска корист за сопственикот на бизнисот, општественото претприемништво е насочено кон остварување на општествена корист, односно остварување на општествени промени чија основна цел е подобрување на квалитетот на живот на граѓаните. Според тоа, ако успехот на „бизнис претприемачот“ е мерлив единствено преку остварениот профит, тогаш успехот на „општествениот претприемач“ е мерлив единствено преку неговото влијание врз промените во општествениот живот. Секако, за да ги оствари своите цели општествениот претприемач мора да обезбеди финансиски средства, односно да оствари профит. Но, разликата меѓу бизнис претприемачот и општествениот претприемач, кога е во прашање остварувањето на профитот, е таа што крајната цел на остварениот профит од страна на општествениот претприемач не е задоволување на неговите лични потреби, туку подигнување на општото ниво на живеење.

Општествените претприемачи дејствуваат во различни општествени области како: здравството, образованието, науката, животната средина, културата, уметноста итн. Во центарот на напорите на општествениот претприемач е општествениот напредок. Инвестициите кои ги преземаат општествените претприемачи не се краткорочни, туку обично имаат долгорочен карактер, пред сè заради нивната желба да создадат долгорочни подобрувања во општественото живеење.

Меѓународно претприемништво

Меѓународниот бизнис веќе не е привилегија само на големите претпријатија. Денес, голем број мали претпријатија сè почесто ги препознаваат можностите што ги нуди глобалниот пазар и преземаат најразлични бизнис активности надвор од границите на своите земји. На тој начин тие освојуваат нови пазари, ги унапредуваат постојните технологии, го намалуваат ризикот од работењето, ги намалуваат трошоците, ги подобруваат можностите за обезбедување на финансиски средства и сл. Како резултат на тоа, во поново време, во економската литература се појави терминот „меѓународно претприемништво“ што се однесува на претприемачите кои вршат бизнис активности надвор од

границите на својата земја. Тука пред сè се мисли на бизнис активностите поврзани со извозот, давањето лиценци, отворањето продажни места во странски земји и странските директни инвестиции⁶.

Резиме

Претприемништвото претставува процес на откривање на можности и преземање активности (ризик) за реализација на тие можности, со рационална употреба на ресурсите.

Може да се рече дека постојат два вида претприемништво: индивидуално претприемништво (entrepreneurship) и претприемништво во претпријатие кое постои (intrapreneurship), додека неколку вида претприемништво произлегуваат од претходно споменатите два вида. Тука пред сè се мисли на: технолошкото претприемништво, етничкото претприемништво, женското претприемништво, општественото претприемништво и меѓународното претприемништво.

Користена литература

Carter S., and Jones - Evans D., (2000): *Enterprise and Small Business*, Prentice Hall.

Grilo, I., and Thurik A., (2005): Entrepreneurial Engagement Levels in EU, International Journal of Entrepreneurship Education.

Hisrich R., D. and Peters M., P., (2002): *Entrepreneurship*, fifth edition, McGraw-Hill.

Verhuel, I., et. al. (2005): *Explaining Female and Male Entrepreneurship at the Country Level*, Discussion Paper on Entrepreneurship, Growth and Public Policy, Max Planck Institute of Economics.

Waldinger, R., and Bozorgmehr, M., (1996): *Ethnic Los Angeles*. New York: Sage.

⁶ Hisrich R., D. and Peters M., P. (2002): *Entrepreneurship*, fifth edition, McGraw-Hill, pp. 99-104.